

Примаченко Я.А.

**Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. –
К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 182 с.**

Ми все ще продовжуємо відкривати для себе українську діаспору як соціокультурний та інтелектуальний пласт нашої історії. Повертаються з небуття замовчувані імена, події, організації та їх діяльність. Майже непомітно зникли з широкого ужитку і пропагандистського арсеналу слово-сполучення «український буржуазний націоналіст», «прислужник світового імперіалізму», що раніше означували закордонних українців, перш за все заокеанських, на противагу «прогресивній діаспорі», яка співчувала комуністичній ідеї. Українська діаспора постає як специфічне середовище, що розвивалася на чужині і, відчувачи асиміляційні процеси, залишалася українською за духом.

Одним з аспектів включення в науковий обіг потужного інтелектуального потенціалу українських емігрантів та їх нащадків є переосмислення наукових напрацювань істориків, чиї концепції нашого минулого на зорі незалежності сприймалися безапеляційно. У цьому зв'язку заслуговує на увагу дослідження наукового співробітника Інституту історії України НАНУ Яни Примаченко, яка опублікувала монографію, підготовлену на основі захищеної кандидатської дисертації.

Інтерес до північноамериканської історіографії цілком виправданий, адже Я.Примаченко звертає увагу на роль США як глобального лідера та основоположника світових наукових тенденцій, у цілому, та історичних, зокрема. Також наукове середовище США і Канади стало тим «котлом», в якому «переварювались» українські емігрантські дослідники, вплинувши на пробудження наукового інтересу американців до української історії. Цікавим є зворотній зв'язок американських наукових канонів на зміну парадигми досліджень українських заокеанських істориків.

Об'єктом уваги автора стали праці північноамериканських дослідників з історії Організації українських націоналістів та Української повстанської армії, що побачили світ у другій половині 1940-х – 2005 рр. Якщо нижня межа – це, власне, поява розвідок про націоналістичне підпілля, то верхня межа окреслена виходом фахового висновку робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА.

До складу північноамериканських дослідників Я.Примаченко включає: 1) емігрантів, колишніх учасників національно-визвольного руху, які, як правило, сповідували ідеологію однієї з фракцій ОУН; 2) українську діаспору, до якої автор слідом за Дж.-П.Хімкою зараховує дітей та онуків післявоєнних емігрантів, що народилися в Америці в 60-ті – 70-ті рр. ХХ ст.; 3) дослідників українського і неукраїнського походження, праці яких виходять за межі українського етнічно орієнтованого національного наративу. Таке поєднання є цілком виправданим, адже інтерес до історії ОУН і УПА в науковому середовищі США підігрівався в тому числі працями українських

емігрантів. Розвідки, спогади, дискусії учасників ОУН і УПА на чужині спрямовували північноамериканських дослідників, водночас дослідження останніх також не залишалися непоміченими в наукових колах емігрантів.

Монографія складається з чотирьох розділів, побудованих за проблемно-хронологічним принципом. Становлення північноамериканської історіографії ОУН і УПА, організаційне та ідеологічне оформлення націоналістичного руху, апогей діяльності ОУН і УПА в роки Другої світової війни, повоєнний період боротьби з Радянським Союзом – так виглядають історіографічні проблеми, що розглядаються Я.Примаченко.

Виклад матеріалу автор розпочинає з політико-ідеологічного та інтелектуального контексту розвитку північноамериканської історіографії. Формування советології як напряму досліджень американських гуманітаріїв відбулося у другій половині ХХ ст., коли політико-ідеологічне та економічне суперництво двох наддержав і систем спонукало американські урядові установи залучити істориків до кола своїх радників у протистоянні з СРСР. Так, у доволі замкнутий соціогуманітарний простір США потрапив Радянський Союз як об'єкт наукового, хоча й ідеологізованого, дослідження.

Окремий параграф рецензованої монографії присвячено гостро дискусійному питанню українсько-єврейських взаємин у роки Другої світової війни, участі українських націоналістів у єврейських погромах. Довгий час громадська думка і науково-публіцистична література північної Америки закидала оунівцям, як і українцям загалом, мало не вроджений антисемітизм. Питання жертвенності кожного народу є болючим і, очевидно, антиєврейські акції ще довго залишатимуться дискусійним, оскільки трикутник «джерела інформації – громадська думка – судді» – містить надто багато неподоланих протиріч. Я.Примаченко демонструє безрезультатні спроби урядових кіл США і Канади встановити істину в цьому питанні, аналізуючи діяльність підрозділу спеціальних розслідувань при Службі імміграції і натуралізації Міністерства юстиції США та Комісії з розшуку воєнних злочинців у Канаді. Автор солідаризується з П.Мірчуком у його заклик не лише засуджувати факти вбивств євреїв українцями, але й вшановувати тих представників українського народу, які, ризикуючи життям, рятували євреїв.

Досить добре розроблена повоєнна боротьба українських націоналістів проти Радянського Союзу. Як слушно зазначає автор, вона була предметом гордості в еміграційному середовищі української спільноти США і Канади: створюється загальна епічна поема, «головною темою якої виступає феномен УПА як народної партизанської армії, що боролася з переважаючими силами ворога без жодної зовнішньої підтримки, спираючись виключно на український народ». Як стверджує Я.Примаченко, головним питанням у націоналістичному історичному наративі антирадянської діяльності виступають проблема періодизації та питання методів і тактики партизанської боротьби УПА.

У північноамериканській історіографії немає одностайності думок про час закінчення боротьби націоналістичного підпілля. Наприклад, П.Содоль вказує на перехід УПА до збройного підпілля у 1949 р. як час припинення

антирадянської діяльності, тоді як П.Мірчук завершує боротьбу УПА 1953 роком. Порівняння оцінок північноамериканських істориків щодо військових, політичних та розвідувальних заходів комуністичного режиму, що уможливили поборювання націоналістичного підпілля, підкреслює роль таких заходів, як «велика блокада» 1946 р., ліквідація УГКЦ, депортації та інші, що суттєво змінили баланс сил в областях західної України. Американський історик Дж.Бурдс вважає поворотним пунктом на шляху ліквідації націоналістичного руху розгортання радянською владою паралельної агентурної сітки. Серед перспективних напрямів подальших студій Я.Примаченко відзначає вивчення ролі жіноцтва у пацифікації західного регіону, питання про яке піднімає Дж.Бурдс.

Розглядаючи північноамериканську історіографію діяльності ОУН і УПА, в якій домінували українські емігранти та їх нащадки, аніж власне американці і канадці, Я.Примаченко виводить концепт «націоналістичний історичний наратив». Його особливістю автор називає, по-перше, вибірковість у висвітленні подій Другої світової війни з акцентом на подіях, в авангарді яких стояла ОУН. Це, наприклад, акт відновлення Української держави 30 червня 1941 року, тоді як проблема колабораціонізму ОУН і УПА знаходиться на маргінесі дослідницьких інтересів. Другою особливістю націоналістичного історичного наративу є підкреслена увага до подій, що справили вирішальний вплив на трансформацію ідеологічних чи програмових засад українського націоналістичного руху, наприклад, діяльність похідних груп ОУН і III конгрес ОУН 1943 р. Лакуну в історії ОУН і УПА почасти заповнювали американські дослідники, які звертали увагу на «незручні» питання.

Однак націоналістичний наратив також не був однорідним, поділяючись у свою чергу на «партії» та напрямки. Автор пристає на запропоновану Ю.Киричуком класифікацію власне діаспорної історіографії, яку останній поділяє на 4 групи: «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі» та українські публіцисти прокомуністичного напрямку. І цей поділ, розбіжності в оцінках між «бандерівцями» і «мельниківцями», до честі Я.Примаченко, не залишається лише на етапі констатації факту, а й простежується в конкретних оцінках.

Попри ґрунтовний науковий підхід Я.Примаченко до реалізації поставлених завдань, автор свідомо того, що дослідницьку проблему діяльності ОУН і УПА в північноамериканській історіографії не можна вважати вичерпаною. Залишилося чимало цікавих сюжетів, які ще потребують свого висвітлення. Наприклад, компаративний аналіз постатей очільників – А.Мельника і С.Бандери. Спеціальним дослідженням може стати тема боротьби між мельниківцями та бандерівцями в 1940-х рр. та ін.

Високо оцінюючи дослідження Я.Примаченко, доцільно висловити кілька зауважень та побажань. Специфіка власне української еміграційної та діаспорної історіографії, рефлексії дослідників США і Канади про діяльність ОУН і УПА постали б виразніше на фоні точкового порівняння з польським еміграційним наративом означеної проблеми. Цікаво було би простежити зміну парадигми досліджень північноамериканських істориків,

що спиралися на концепції російських міжвоєнних емігрантів, у ході пробудження інтересу до національної історії України. Однак ці проблеми становлять тему окремого дослідження.

Підсумовуючи, треба відзначити масштабність проблеми, що її порушила Я.Примаченко. Попри політизованість у сучасній Україні історії націоналістичного підпілля, автор уникає дискусій із громадською думкою, публіцистами, залишаючись у рамках наукового підходу, а її монографія є ґрунтовним дослідженням історіографії діяльності ОУН і УПА, яке повинно мати продовження у вигляді досліджень інших тем української історії як в американській історіографії, так і власне українській еміграційній.

В.О.Крупина (Київ)